

**ДО
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА НАУЧНОТО ЖУРИ,
ОПРЕДЕЛЕНО СЪС ЗАПОВЕД № Р-109-362/18.06.2018
НА РЕКТОРА НА МЕДИЦИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА**

РЕЦЕНЗИЯ

**от проф. д-р Красимир Борисов Гигов, д.м.
Професор по медицина на бедствените ситуации
към катедра „Медицина на бедствените ситуации и морска медицина“
Факултет по Обществено здравеопазване на
Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – гр. Варна**

Относно: Дисертационен труд на тема “Възможни екологични рискове във Варненски регион и ролята на фармацевтите при промишлени аварии и химичен тероризъм”, с автор д-р Мария Николаева Пантелеева-Попова, докторант на самостоятелна подготовка за придобиване на научна степен „Доктор“ в научна област 7. Медицина и спорт, професионално направление 7.1. Медицина, Докторска програма: Медицина на бедствените ситуации.

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Настоящата рецензия представям в качеството си на вътрешен член на Научното жури, назначено със заповед № Р-109-362/18.06.2018 г. на Ректора на Медицински университет – Варна за осигуряване по процедура за публична защита на дисертационен труд за придобиване на научна степен „Доктор“.

Докторантът д-р Мария Николаева Пантелеева-Попова е представила комплект материали на хартиен и електронен носител, изготвени в съответствие със Закона за развитието на академичния състав в Република България, Правилника за развитието на академичния състав в МУ-Варна, 2017 г., и отговарящи на изискванията на чл. 57, ал. 4 от Процедура за придобиване на ОНС „Доктор“ в МУ – Варна.

2. Кратки биографични данни на докторанта

Д-р Мария Николаева Пантелеева-Попова е родена на 20.09.1961 г. в гр. Варна. Завършила е Първа Английска Езикова Гимназия – Варна през 1980 г. и същата година е приета във Варненски медицински институт. Дипломира се през 1986 г. От януари 1987 г. започва работа като лекар-ординатор в отдел Хигиена на детско-юношеската възраст в ХЕИ – гр. Шумен. От 1995 г. упражнява частна медицинска практика в гр. Варна. През 2004 г. постъпва на работа в ХЕИ-Варна, първоначално като лекар-ординатор в Организационно-информационен отдел, като при реструктурирането на Хигиенно-епидемиологичната инспекция в Регионална инспекция за опазване и контрол на общественото здраве, а по-късно – в Регионална здравна инспекция, последователно е заемала длъжностите старши експерт, главен експерт и главен инспектор. Задълженията ѝ включват организация на

дейностите по следдипломното обучение на лекарите на територията на Варненска област за РИОКОЗ и практическата подготовка на лекари-специализанти на база РИОКОЗ-Варна. В този период изготвя справки за Министерството на здравеопазването за СДО във Варненска област, обобщава информации относно местата за специализанти и потребности от специалисти за следващата година в региона, изготвя оценка на нивото на компетентност на лечебните заведения и обобщава информацията относно възможността за обучение на специализанти спрямо изискванията на програмите за специализация. Изготвя годишните анализи на състоянието на специалистите в системата на здравеопазването за област Варна и прогнозите за потребностите от специалисти за следващите 5 години.

От 2011 г. в продължение на две учебни години успоредно с работата си в РЗИ – Варна работи и като хоноруван преподавател в УНС по медицина на бедствените ситуации в Медицински университет - Варна. След проведен конкурс през 2013 г. е назначена за редовен асистент. Участва активно в преподавателската дейност на катедрата, преподава на студенти по медицина и дентална медицина на български и английски език, чете лекции и води семинари на студенти от специалност акушерка, медицински козметик и други.

Има 14 публикации, участие в 4 научни конференции с международно участие, в годишните конференции, организирани от Съюза на учените – Варна и в различни други научни прояви. През 2016 и 2017 г. е била лектор в Русенски университет „Ангел Кънчев“ по „Долекарска помощ“ на студенти от специалностите „Предучилищна и начална училищна педагогика“ и „Кинезитерапия“. Изнасяла е лекции пред специализирана аудитория (лекари от ЦСМП-Варна, магистър-фармацевти от Регионалната фармацевтична колегия – Варна и др.) Притежава необходимата за научна и преподавателска дейност компютърна грамотност, като освен MS Office, ползва и различни специализирани компютърни програми.

Научните интереси на д-р Пантелеева са в областта на развитие и утвърждаване на обучението по Медицина на бедствените ситуации. Особено внимание отделя на необходимостта от въвеждане на тази дисциплина в обучението на магистър-фармацевтите. В тази връзка, през 2014 г. тя изнася доклад на Научно-практическа конференция „Предизвикателства при обучението на магистър-фармацевти“ на Факултета по фармация, а през 2017 – лекция пред магистри-фармацевти на Продължаващото обучение на Регионалната фармацевтична колегия – Варна.

Член е на Българския лекарски съюз и Българското ядрено дружество.

3. Актуалност и необходимост от научната разработка

Бедствените ситуации са стихийни природни явления или в резултат на човешка дейност, които предизвикват тежка обща медицинска обстановка със заплаха за живота и здравето на хората. Налице е рязко несъответствие между характера и мащабите на пораженията и наличните в региона или страната, здравни и други ресурси за ликвидиране на възникналите поражения. По една или друга причина зачестяват по мащаб и честота както и природните бедствия, в някои случаи провокирани от човешката дейност, така и антропогенните катастрофи. Нещо повече, тероризмът като средство за въздействие е преди всичко насочен към гражданското население, увеличава мащабите си. В същото време се наблюдава трайна тенденция за намаляване броя на медицинските специалисти – лекари и специалисти по здравни грижи. Особено осезаема е тази тенденция в сферата на спешната помощ, където дефицитът е хроничен и се задълбочава, особено в бедствени ситуации. Затова не трябва да се пренебрегват възможностите за подсилване на спасителните екипи. Ето защо всяка една научна разработка, касаеща медицинското осигуряване при бедствени

ситуации, е изключително важна и спомага за изграждането на една адекватна система на отговор. Още повече, когато касае един не разглеждан до момента въпрос, а именно, участието на фармацевти и помощник фармацевти в помощ на населението при бедствия.

В тази връзка придавам голямо значение на дисертационния труд на д-р Панталеева. Считам, че е изключително актуален и необходим, както за теорията, така и за практиката на медицинското осигуряване при бедствени ситуации.

4. Характеристика и оценка на дисертацията

Съдържанието и структурата на представения труд отговарят на изискванията за написване на дисертация за придобиване на научна степен „доктор“. Дисертационният труд е написан на 161 стандартни страници и е илюстриран с 4 схеми, 2 снимки, 10 таблици, 54 фигури и 11 карти. Структуриран е както следва:

- Въведение – 2 страници;
- Литературен обзор – 30 страници;
- Цели и задачи – 1 страница;
- Постановка, материали и методи – 4 страници;
- Собствени проучвания – 83 страници;
- Предложения – 1 страница;
- Общи изводи – 1 страница;
- Приноси – 1 страница;
- Приложения – 4 броя.

Библиографията включва 205 литературни източника. От тях 97 са на кирилица, а 108 – на латиница. Повече от половината заглавия в библиографията са от последните 10 години.

Литературният обзор дава обща информация за промишлени аварии и терористични действия с отровни химически вещества. В направения исторически преглед на по-значимите промишлени аварии, както и на поражения от високотоксични ОВ, включително и бойни, докторантът обобщава събраната информация, за да я използва в по-нататъшните анализи. Разгледани са терористични атаки с употреба на отровни вещества, включително и скорошни инциденти. Направен е преглед на морски катастрофи със значителни екологични последствия. Представени са информация и анализ на химическите инциденти в България и във Варненска област. Разгледани са биологичните ефекти на най-често срещаните промишлени и бойни отровни вещества и екологичните аспекти на възможни химически инциденти.

Подробно е изследвана ролята на фармацевтите в литературния обзор, като са цитирани мненията на различни автори.

Докторантът е обобщил наличната в различни източници информация, като направеният преглед на събитията категорично показва актуалността на темата на дисертационния труд.

Целта е правилно формулирана и задачите за нейното постигане са добре прецизирани. Обектите и основните единици на проучването са много добре подбрани, като избраните методи (исторически, документален, сравнителен, статистически, графичен и др.) позволяват да се изпълнят задачите и постигне целта. Статистическите методи са съвременни, точно подбрани и правилно използвани, което определя достоверността на изводите.

В глава 5 в пет раздела са представени собствените проучвания на докторанта. В първия раздел са изследвани възможните екологични рискове от промишлени аварии във Варненски регион и са уточнени възможните източници на обгазяване и застрашените райони. В проучването се определя правилното поведение и ролята на фармацевтите за реагиране, оказване на помощ и защита на населението в района на инциденти с различни отровни химични вещества. Вторият раздел разглежда специфичните екологични рискове във Варненски регион от химическо замърсяване на морските води, като представя и анализ на биологичните ефекти от него. Направен е систематизиран анализ на дистанционното определяне на замърсяванията в морски води. Третият раздел е посветен на систематизиране и анализ на документи, относно мястото и ролята на фармацевтите при бедствени ситуации. В него се разглеждат поотделно документи, относно отношението на държавни институции и професионални организации по проблема в други държави, и документи, касаещи ситуацията в България. В четвъртия раздел докторантът задълбочено анализира проучените наличности от лекарствени средства и консумативи в аптечната мрежа в България, подходящи при химически аварии и инциденти (предпазни средства, антидоти, и други). Проведеното от докторанта анкетно проучване на отношението и знанията на фармацевтите за действие при бедствени ситуации, свързани с промишлени и бойни отровни вещества, е базирано на съпоставка между две групи респонденти – магистър и помощник-фармацевти и е представено в петия раздел. Необходимата информация е събрана по метода на пряка индивидуална анкета (допитване). Включени са 38 въпроса, разглеждащи различни аспекти на бедствени ситуации, включително бедствия, свързани с масови инциденти с химически вещества, от които 4 открити, 22 закрити и 12 комбинирани. При три от въпросите е дадена възможност да се направи самооценка от участниците в проучването. Анкетиранията са общо 221 души и са участвали в проучването доброволно. От тях 115 са аптекари (магистър-фармацевти) и 106 – студенти трети курс от специалност „помощник-фармацевт“. В последния раздел на главата са формулирани предложения за повишаване на знанията на фармацевтите за действие при бедствени ситуации, свързани с промишлени отровни вещества и БОВ, насочени към различни държавни и професионални структури в страната: Министерство на здравеопазването, медицинските ВУЗ, Българския фармацевтичен съюз, както и към аптечната мрежа в страната.

Общите изводи от собствените изследвания са насочени към няколко момента:

- голямата полза за обществото от включването на фармацевтите в оказване на първа помощ, деконтаминация и защита на населението в район на инцидент с химически вещества;
- фактът, че при постоянно намаляващия брой медицински и здравни специалисти, фармацевтите се явяват скрити резерви на здравната система при бедствия и трябва да се обучат и използват за защита и първа помощ на населението;
- липсата на регламентиране на ролята на фармацевтите при бедствени ситуации, включително при химически инциденти в законите и други нормативни документи в страната;
- предложение да се използва създадения Алгоритъм за правилни действия на фармацевтите при масов инцидент с отровни химични вещества;
- предлагат се Указания за употреба на различни лекарствени средства и консумативи, които могат да повлияят положително на пострадалите с интоксикации; препоръчва се да бъдат разпространени и ползвани в цялата аптечна мрежа на Р.България;

- получените резултати от анкетата доказват, че помощник-фармацевтите имат повече знания от магистър-фармацевтите, относно действието на химическите вещества и необходимата защита и първа помощ на населението;
- докторантът установява, че и двете изследвани групи респонденти се считат за частично подготвени и искат да повишат знанията си за правилни действия при химически инциденти.

5. Принос и значимост на научната разработка

След внимателно запознаване с дисертационния труд, подкрепям обобщените изводи и приемам като достоверни и значими научно-теоретичните и научно-практически приноси. Проведените анализи на наличните лекарствени средства и консумативи в аптечната мрежа в България, подходящи при химически аварии и инциденти, както и проучването на знанията на помощник и магистър-фармацевтите, са извършени за първи път у нас, което определя приносния им характер.

В практически аспект, приносът на докторанта е в изготвянето на интерактивна карта на аптеките и опасните производства във Варненска област, представена като Приложение 1 (илюстрирано с 11 броя карти в научния труд). Много полезен е предложеният Протокол за предварителна подготовка на фармацевтите за правилно поведение и защита при масов инцидент с химически вещества (Приложение 3), както и изготвените Указания за необходими лекарствени средства и консумативи за спешни мерки в аптеката на пострадалите при масов инцидент с различни химически вещества и Алгоритми за правилно поведение и защита на фармацевтите при масов инцидент с химически вещества.

6. Публикации по темата на дисертационния труд

Докторантът е представил 4 реални публикации в България. В три от тях е първи автор. Всички публикации отговарят на изискванията на Правилника за развитие на академичния състав в Медицински университет – Варна. Всяка една от публикациите е свързана с определена задача или е етап от разработването на дисертационния труд.

Представеният автореферат по структура и съдържание отговаря на законовите изисквания. В него на кратко се презентират целта, задачите, материалите и методите, получените резултати от анкетното проучване, изведените обобщения, предложения и приноси.

7. Критични забележки и препоръки

Нямам забележки по същество към предоставения ми дисертационен труд. Отправените по време на вътрешната защита са своевременно и напълно отстранени от докторанта.

Намирам, че представената ми дисертация изследва актуален проблем, разработена е задълбочено и съвестно и представлява оригинален труд. По всички критерии притежава необходимите качества на дисертация за придобиване на образователната и научна степен „доктор”: съдържа приноси с оригинален научен и с практическо-приложен характер, отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република

България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника на МУ – Варна. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания, приети във връзка с Правилника на МУ – Варна за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантът притежава задълбочени теоретични знания и практически умения по научна специалност Медицина на бедствените ситуации.

Заклучение:

Въз основа на представения дисертационен труд и изпълнените критерии, определени от Законът за развитие на академичния състав, Правилникът към него и този, на МУ - Варна, изисквания по Закон, давам положителна оценка на представения труд и убедено предлагам на уважаемите членове на научното жури да гласуват положително за присъждане на образователна и научна степен „доктор” на д-р Мария Николаева Пантелеева-Попова в докторска програма по научната специалност „Медицина на бедствените ситуации“.

Изготвил рецензията:
(проф. д-р Кр. Гигов, д.м.)